

שימוש באמצעים למניעת הריון

הרב נחום אליעזר רבינוביץ

שאלה*

האם יש להתיר לנשים להשתמש באמצעי מניעה כדי להרחיק בין הלידות, או בגלל מצוקה של האשה, ואם כן מהו פרק הזמן המותר?

תשובה

ב"ה יום חמישי לסדר 'זאת תורת הילדת', תשס"ו לפ"ק.

כש"ת ידידי הנעלה, מוהר"ר... שליט"א, רב דקהילת קודש... יצ"ו,

שלום לך ולכל הנלווים אליך, ה' עליכם וחיו.

תחילה יש לסקור בקצרה את שאלת מניעת ההריון בכללותה, וכידוע כבר נחלקו בה אבות העולם, בברייתא המופיעה כמה פעמים בש"ס. כך למדנו (יבמות יב, ב): "תני רב ביבי קמיה דרב נחמן: שלוש נשים משמשות במוך: קטנה, מעוברת, ומניקה; קטנה – שמא תתעבר ושמא תמות; מעוברת – שמא תעשה עוברה סנדל; מניקה – שמא תגמול בנה וימות... דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים, אחת זו ואחת זו משמשת כדרכה והולכת, ומן השמים ירחמו, משום שנאמר (תהלים קטז, ו): 'שמר פתאים ה'".

יש להסביר: אם מדובר בסכנה, איך יתכן שחכמים מתייחסים לכך בכזו קלות, והרי "חמירא סכנתא מאיסורא", ובוודאי מי שאינו רוצה להיות פתי – הצדק אתו, ומה יעשה הוא?

אלא נראה, שמלבד שהסכנה בשלושת המקרים הללו אינה שווה וגם אינה גדולה במיוחד, שקדו חכמים על תקנתם בדרכים אחרות. אשר לקטנה, אמרו בקידושין (מא, א): "אסור לאדם שיקדש את בתו כשהיא קטנה עד שתגדל ותאמר בפלוני אני רוצה", ובכתובות (נז, ב): "אין פוסקין על הקטנה להשיאה כשהיא קטנה, אבל פוסקין על הקטנה להשיאה כשהיא גדולה".

אשר למעוברת, נראה שחכמים ראו את הסכנה כנדירה מאוד וכלא-מוגדרת, וראה בגמרא נדה (לא, א): "תנו רבנן: שלושה חדשים הראשונים – תשמיש קשה לאשה וגם קשה לולד; אמצעיים – קשה לאשה ויפה לולד; אחרונים – יפה לאשה ויפה לולד, שמתוך כך נמצא הולד מלובן ומזרז. תנא: המשמש מטתו ליום תשעים, כאילו שופך דמים. מנא ידע (רש"י: הא לא ידע אימת מעברה)? אלא אמר אביי: משמש והולך, ו'שמר פתאים ה'". אמנם, הרופאים היום אומרים שזהו דבר רחוק מאוד.

* הובא בספר טל לברכה, להרב רמי ברכיהו, חלק ב, תשס"ז, עמ' 197. כאן עם שינויים.

ולעניין מינקת, ראה בגמרא כתובות (ס, א): "תנו רבנן: מינקת שמת בעלה בתוך עשרים וארבעה חודש, הרי זו לא תתארס ולא תינשא עד עשרים וארבעה חודש..." ופירש רש"י: "שמא תתעבר ותצטרך לגמול את בנה, ובעל זה אינו אביו שיקנה לו ביצים וחלב". שמענו שתיים: ראשית, יש עצה בעבור התינוק, להאכילו תחליף לחלב אם, והיום דבר זה מאוד מפותח; שנית, במקום שיש לחוש שלא יספקו לו תחליף – אסרו על האשה להתחתן, וממילא לא תהיה סכנה.

על כל פנים, רבי מאיר חשש לסכנה, וחייב את הנשים האלה לשמש במוך. ופירש רש"י (נדה ג, א ד"ה משמשת במוך): "ממלאה אשה אותו מקום מוכין, לשאוב את הזרע שלא תתעבר".

אבל ראה תוספות ביבמות (יב, ב ד"ה שלוש): "פירש הקונטרס: מותר לשמש במוך, אבל שאר נשים – אסור, משום השחתת זרע, אף על גב דלא מיפקדה אפריה ורביה... ורבינו תם אומר דלפני תשמיש – ודאי אסור ליתן שם מוך, דאין דרך תשמיש בכך, והרי זה כמטיל זרע על העצים ועל האבנים, כשמטיל על המוך. אבל אם נותנת מוך אחר התשמיש – אין נראה לאסור, דהאי גברא – כי אורחיה משמש, מידי דהווא אקטנה ואילונית, דלא איתסרו בתשמיש משום דלאו בנות בנים נינהו. והאשה שנותנת אחר כך מוך לא הוזהרה אהשחתת זרע, כיוון דלא מיפקדה אפריה ורביה. ומשמשות במוך דקתני הכא, היינו צריכות לשמש במוך".

לדעת התוספות, רבי מאיר מחייב שלוש נשים לשמש במוך, וחכמים מתירים לכל הנשים. ברם, לפירוש רבינו תם קשה מאוד להבין איך פועל הדבר במציאות. אם מדובר על מוך אחרי תשמיש, האם אפשר לשאוב את הזרע בכך?

על כל פנים, מבואר שיש לדון על שני עניינים: השחתת זרע וביטול פריה ורביה.

אמנם, מצות פריה ורביה היא "מצוה רבה" (תוס' שבת ד, א ד"ה וכו' אומרים), אבל מאידך אינה תלויה בזמן. כלומר, מצוה זו אינה כמו מצות תפילין שכל יום חייב להניח תפילין, ואם עבר היום – כבר ביטל מצוות אותו יום, ואין לו תקנה עולמית; ואפילו אינה כמו מצות מילה, שיש בה שני צדדים: אם עבר יום השמיני – אין לו תשלומין, אבל כל זמן שימול – הרי קיים את המצוה ואינו חייב כרת אלא אם לא מל עד שימות, כדרך שכתב רבינו הגדול בפירוש המשנה (שבת יט, ו): "ואפילו מל ביומו האחרון – הרי זה קיים המצוה, ונסתלקה מעליו העבירה"¹.

במצות פריה ורביה לא מצאנו שיעור זמן, וגם מי שיש לו אשה ועדיין אין לו בנים – תיקנו חכמים לו טבילת קרי, "שלא יהו תלמידי חכמים מצויים אצל נשותיהם כתרנגולים", אף על פי שיש בזה משום ביטול פריה ורביה (ברכות כב, א). הרי שמשום שיקולים מוסריים וחברתיים ניתן לדחות המצוה. אמנם מאידך, פסק הרמב"ם בהלכות אישות (טו, טז): "אף על פי שקיים אדם מצוות פריה ורביה, הרי הוא מצוה מדברי סופרים שלא יבטל מלפרות ולרבות כל זמן שיש בו כח, שכל המוסיף נפש אחת בישראל – כאילו בנה עולם".

נמצא שהדבר נתון לשיקול דעת הלכתי, ולא ניתן לקבוע מסמרות בדבר. אין ספק שבריאותה של האשה היא שיקול מכריע, והרי אמרו ביולדת (נדה ט, א): "אבריה מתפרקין ואין נפשה חוזרת עד עשרים וארבעה חודש". וכן ישנם עוד שיקולים בעלי ערך רב, כגון שיש ילדים אחרים הטעונים טיפוח וכד'.

1. וראה הלכות מילה א, ב, ומה שביארתי ביד פשוטה שם.

ועתה העיר לי הר"ר ינון חן לדברי רב סעדיה גאון בספרו אמונות ודעות, שכבר עמד על כך שאין לו לאדם להעמיד ערך אחד בלבד (מאמר עשירי, הפרק השישי הבנים, מהד' הר"י קאפח עמ' שה): "ואחרים נראה להם שיתאמצו בהשגת הילדים... והתבוננתי במה שאמרו, ומצאתי כי הנכון שבו בבנים אשר יחנם ה' את עבדו כפי שירצה. ונקודת טעותם של אלה היא מה שהם מחייבים לדאוג לדבר זה בלבד בלעדי שאר הדברים, ואומר ובמה אפשר ליהנות מהם אם לא יהא להם מזון וכסות ומדור, ואיזו טובה תהיה בגדולם אם לא היתה שם חכמה ולמוד... והיכן צער ההריון והצירים והלידה ואחר הלידה..."

נמצא שפריסת הלידות לאורך זמן סביר היא ראויה ומומלצת.

נעיין אפוא בנושא השחתת זרע. דעת התוספות היא שאם נתנה מוך לפני תשמיש – הרי זה כמטיל זרע על העצים ועל האבנים. ברם, אין זו דעה מוסכמת, וראה מה שכתב המהרש"ל בים של שלמה (יבמות א, ח), שפירוש רש"י עיקר, ומשמישים במוך קודם תשמיש, "ואין זה כמטיל על העצים, דסוף סוף דרך תשמיש בכך, וגוף נהנה מן הגוף, ודמי למשמש הקטנה". והוא מסיק: "הלכה כחכמים שאינה צריכה לשמש במוך, אבל מותרים".

והנה לפירוש רש"י, וכמו שפוסק המהרש"ל, שהלכה היא שמותרת לשמש במוך, כל החידוש של חכמים הוא ששלוש נשים אינן צריכות לשמש במוך, אבל כולן מותרות. לפי זה מובן למה השמיט הרמב"ם כל עניין זה, אף על פי שמופיעה הבריייתא הנ"ל בכמה מקומות. וכבר קבע לנו כלל בפירוש המשנה (ברכות ז, א): "שאין המשנה מדברת... בהיתר דבר שהתירו ברור, אבל עוסקת... בהיתר מה שיעלה על הדעת שהוא אסור, אבל עניינים הברורים – לא דברה בהם". הרואה יראה שכלל זה תקף גם לעניין ספרו של הרמב"ם עצמו, שאינו כותב דברים שהם מותרים בפשטות, ולכן לא כתב שמותר לשמש במוך, ובעקבותיו לא הזכירו דבר זה לא הסמ"ג ולא הטור והשלחן ערוך. ואף שיש מן האחרונים שהחמירו, הרי לך חבל נביאים מתנבאים בסגנון אחד להקל, רש"י, הרמב"ם, מהרש"ל והשלחן ערוך.

ברם, כל זה אמור במוך שדרך פעולתו היא כפי שפירש רש"י, שהיתה ממלאה אותו מקום מוך, ועל כך חלק רבינו תם שאין זה דרך תשמיש בכך. אבל באמצעי מניעה של היום – אין זה שייך כלל. וכבר עמד על זה בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' נח) וזו לשונו: "שבזמן הזה, נותנים הרופאים לנשים כאלה כמין כסוי של גומי דק ונקרא בלשונם פעסאר, שמכסין בו פי האם והוא המקור מסביב, שלא יקלוט הזרע. ואם כן התשמיש כמו בשאר נשים, אלא דכמו דמעוברת סגור פי המקור כן הכי נמי בזה, ואינו דומה כלל למשמשת במוך, דהווי כמשליך זרעו על המוך, מה שאין כן בנידון דידן. ויש לפרש דכולא עלמא מודו להקל במקום סכנה". ברור שמה שהוא מתאר הוא מה שקוראים היום דיאפרגמה.

וכן היה מורה באמריקה הגרי"א הענקין זצ"ל, ועכשיו פרסם הדברים בשמו נכדו הרב יהודה הרצל הנקין (שו"ת בני בנים, ירושלים התשמ"א, סי' ל) שהדיאפרגמה, וגם עם קצף, מותרת בפשטות שהרי משמש כדרך כל הארץ, והרי הדיאפרגמה מכניסים אותה עמוק באותו מקום על פי הרחם ממש, וזהו מעבר למקום שהשמש דש, וכן הובא גם בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל (ראה הרב מרדכי הלפרין, דיאפרגמה, דעת הגרש"ז אויערבאך לפני חזרה ולאחריה, חוברת אסיא עז-עח, תשס"ו עמ' 136-154).

לסיכום: מותר לאשה להשתמש בדיאפרגמה כדי למנוע ממנה להתעבר, ואין בכך משום השחתת זרע. ובסתם, אם מרגישה צורך יכולה לשהות כשנתיים מלידה עד תחילת הריון, אך אין לקבוע מסמרות בדבר, ובמקום שיש צורך לפרק זמן ארוך יותר יש לשאול שאלת חכם.